

Katarzyna Osiak-Krynicka

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

ORCID: 0000-0003-2101-6717

katarzynaosiak@vp.pl

Piotr Wróbel

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

ORCID: 0000-0002-7475-7124

piotr_wrobel94@wp.pl

Znaczenie i wpływ odpowiedniej edukacji sędziów i prokuratorów na ochronę w procesie karnym prawa małoletniego do ochrony przed wtórną wiktymizacją oraz prawa do przygotowania się do udziału w przesłuchaniu

W polskim procesie karnym może uczestniczyć małoletni, zarówno w roli pokrzywdzonego, jak i świadka przestępstwa. Podczas czynności, w których bierze on udział, a przede wszystkim w przesłuchaniu, przysługują mu liczne prawa. Wśród najważniejszych niewątpliwie należy wymienić: prawo do odmowy składania zeznań, prawo do odmowy odpowiedzi na pytania, prawo do żądania zwolnienia ze składania zeznań w sytuacji szczególnie bliskiego stosunku z oskarżonym, prawo do przygotowania się do udziału w przesłuchaniu, prawo do ochrony przed wtórną wiktymizacją, prawo do odmowy poddania się oględzinom i badaniom oraz prawo do żądania wyłączenia jawności rozprawy na czas przesłuchania małoletniego świadka. Dwa spośród wyżej wskazanych uprawnień – prawo do przygotowania się do udziału w przesłuchaniu oraz prawo do ochrony przed wtórną wiktymizacją – zasługują na szczególną uwagę, ponieważ z jednej strony wymagają od organów wymiaru sprawiedliwości większego zaangażowania w proces przesłuchania, a z drugiej strony stwarzają ochronę przed negatywnymi skutkami, jakie mogą wyniknąć z udziału w procesie karnym. Te dwa uprawnienia odgrywają ogromnie ważną rolę w procesie indagacji małoletniego, a mimo tego nie zostały one uregulowane dotychczas w Kodeksie postępowania karnego ani żadnym innym polskim akcie normatywnym. Ponadto, jak wynika z badań przeprowadzonych

w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości, zdarzają się jeszcze w praktyce organów sprawiedliwości przypadki, w których sędziowie w dalszym ciągu uważają małoletnich za mniej wiarygodne źródła dowodowe, nie są przygotowani do przesłuchania małoletnich i nie mają elementarnej wiedzy na temat psychologii dzieci oraz świadomości, jak ogromny wpływ na jakość zeznań małoletniego ma odpowiednie przygotowanie do tej czynności organów wymiaru sprawiedliwości. W ocenie Autorów niniejszego artykułu sposobem na poprawę tej sytuacji jest wprowadzenie edukacji na temat znaczenia przesłuchania małoletnich już na etapie studiów prawniczych. Celem artykułu jest wyjaśnienie, na czym polega prawo małoletniego do ochrony przed wtórną wiktyimizacją oraz prawo małoletniego do przygotowania się do udziału w przesłuchaniu i jak odpowiednia edukacja sędziów i prokuratorów może przyczynić się do lepszej ochrony oraz realizacji tych praw w procesie karnym.

W polskim procesie karnym małoletni pokrzywdzony może być przesłuchiwany w jednym z dwóch trybów zwykłym lub ochronnym¹. Tryb zwykły regulowany jest przez przepis art. 177 k.p.k.², zgodnie z którym każda osoba wezwana w charakterze świadka ma obowiązek stawić się i złożyć zeznania. Indagacja małoletniego w tym trybie przebiega w taki sposób, jak w przypadku osoby dorosłej. Jeżeli świadek nie może się stawić na wezwanie z powodu choroby, kalectwa lub innej niedającej się pokonać przeszkody, można przesłuchać go w miejscu jego pobytu. W tym trybie liczba przesłuchań małoletniego pokrzywdzonego nie jest limitowana przepisami prawa, a przesłuchanie przeprowadza organ, który prowadzi postępowanie, czyli w postępowaniu przygotowawczym prokurator lub Policja, a na etapie postępowania sądowego – sąd³. Tryb ochronny jest regulowany przez przepis art. 185a k.p.k. Jest on wyrazem szczególnej ochrony małoletnich pokrzywdzonych w sprawach o przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności⁴. Określa się go mianem parasola chroniącego małoletniego pokrzywdzonego przed wtórną wiktyimizacją. Zgodnie z treścią przepisu art. 185a k.p.k. małoletniego można przesłuchać w tym szczególnym trybie, jeżeli stał się on ofiarą przestępstwa popełnionego z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej lub określonego w rozdziałach XXIII, XXV, XXVI Kodeksu karnego, jeżeli w chwili przesłuchania nie ukończył on 15 lat i jego zeznania mogą mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy. Jednakże, jak wskazuje art. 185a k.p.k., *in fine* małoletni będzie mógł być przesłuchiwany w tym trybie, mimo że ukończył on 15 lat w chwili prze-

¹ A. Gadomska-Radel, *Przesłuchanie dziecka jako ofiary i świadka przestępstwa w procesie karnym*, Warszawa 2015, Lex.

² Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 30, 413, 568), dalej jako k.p.k.

³ K. Osiak, *Przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego w trybie art. 185a Kodeksu Postępowania Karnego* [w:] M. Maciąg, K. Maciąg (red.), *Wybrane prace z obszaru prawa, ekonomii i nauk społecznych*, Lublin 2018, s. 125–140.

⁴ T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2014, Lex.

słuchania, jeżeli zachodzi uzasadniona obawa, że przesłuchanie w innych warunkach mogłoby wywrzeć negatywny wpływ na jego stan psychiczny. Istotą trybu ochronnego jest co do zasady jednokrotność przesłuchania, przeprowadzenie tego przesłuchania na posiedzeniu przez sąd, bezwzględnie obligatoryjny udział biegłego psychologa w przesłuchaniu, zamknięty katalog osób uczestniczących w przesłuchaniu, bezwzględne utrwalenie przebiegu przesłuchania za pomocą urzędnika rejestrującego obraz i dźwięk oraz bezwzględnie obligatoryjne dokonanie przesłuchania w odpowiednio przystosowanym do tego pomieszczeniu w siedzibie sądu lub poza nią⁵.

Przesłuchanie małoletniego w procesie karnym jest jedną z najtrudniejszych czynności dowodowych ze względu na to, że w charakterze świadka jest przesłuchiwana osoba, której rozwój fizyczny i psychiczny jeszcze się nie zakończył i konieczna jest jego ochrona przed wtórną wiktyimizacją. Sposobem na uchronienie małoletniego przed negatywnymi konsekwencjami przesłuchania w procesie karnym jest realizacja jego prawa do przygotowania się do udziału w przesłuchaniu oraz ochrony przed wtórną wiktyimizacją.

Prawo małoletniego do ochrony przed wtórną wiktyimizacją nie wynika z Kodeksu postępowania karnego, lecz bezpośrednio z pkt 11 ust. 1 i 2 Karty praw dziecka ofiary/świadka przestępstwa, zgodnie z którymi dziecko ofiara/świadek przestępstwa ma prawo do ochrony przed wiktyimizacją wynikającą z procedur z jego udziałem a formą ochrony, powinno być przesłuchanie dziecka przez przygotowane do tego osoby w przyjaznym pokoju przesłuchań⁶. To uprawnienie wynika także z pkt 24 dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/92/UE z 13 grudnia 2011 r. w sprawie niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej zastępująca decyzję ramową Rady 2004/68/WSiSW⁷ oraz pkt 53 dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z 25 października

⁵ M. Wielec, M. Horna-Cieślak, P. Masłowska, *Przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego po nowelizacji Kodeksu postępowania karnego wprowadzonej ustawą z dnia 13 czerwca 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego – wyniki badań aktowych*, „Prawo w Działaniu. Sprawy Karne” 2019, nr 39, s. 69–97.

⁶ Karta praw dziecka ofiary/świadka przestępstwa jest to zbiór zasad traktowania ofiary/świadka przestępstwa w procesie karnym, który powstał z inicjatywy Fundacji „Dajemy Dzieciom Siłę” we współpracy z członkami Koalicji na Rzecz Przyjaznego Przesłuchiwanie Dzieci. Karta jest dokumentem skierowanym do profesjonalistów pracujących z dziećmi występującymi w charakterze świadka lub pokrzywdzonego. Nie jest to jednak akt wiążący. Ma on na celu wyznaczenie kierunku postępowania organów wymiaru sprawiedliwości oraz organizacji pomocowych w zakresie ochrony małoletnich uczestniczących w procedurach prawnych. Projekt został zrealizowany przy wsparciu Komisji Europejskiej – Dyrekcji Generalnej ds. Sprawiedliwości, Wolności i Bezpieczeństwa w ramach programu *Prevention of and Fight against Crime*. Kartę po raz pierwszy zaprezentowano na VI Ogólnopolskiej Konferencji pt. *Pomoc dzieciom – ofiarom przestępstw* 26 października 2009 r. Akt został objęty patronatem Ministerstwa Sprawiedliwości.

⁷ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/92/UE z 13 grudnia 2011 r. w sprawie niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej zastępująca decyzję ramową Rady 2004/68/WSiSW (Dz.U. UE L 335/1).

2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW⁸, a także z art. 30 ust. 1 i 2, art. 31 oraz art. 35 Konwencji Rady Europy o ochronie praw dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych z 25 października 2007 r.⁹

Wtórna wiktyimizacja jest to zjawisko mające miejsce, gdy ofiara przestępstwa doznaje kolejnej krzywdy na skutek działania innych osób, a w tym także organów procesowych, podczas czynności odnoszących się do traumatycznego dla niej zdarzenia, np. podczas przesłuchania¹⁰. Uwzględniając definicję wtórnej wiktyimizacji oraz treść wyżej wskazanych aktów prawnych, należy stwierdzić, że prawo małoletniego do ochrony przed wtórną wiktyimizacją polega na tym, że ustawodawca oraz organy wymiaru sprawiedliwości dążą do zapewnienia małoletniemu takich warunków przesłuchania oraz przebiegu tej czynności, aby zapobiec pogłębieniu się traumy doznanej na skutek przestępstwa oraz spowodowaniu psychicznego cierpienia.

Sposoby chroniące małoletniego przed wtórną wiktyimizacją można podzielić na te, które występują w przypadku przesłuchania małoletniego w trybie ochronnym przewidzianym w przepisach art. 185a–185c k.p.k. oraz na zasadach ogólnych. Do pierwszej grupy środków należy zaliczyć: przesłuchanie małoletniego w przyjaznym pokoju przesłuchań, urządzonej i wyposażonej zgodnie z wytycznymi Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę oraz Ministerstwa Sprawiedliwości¹¹; zapewnienie, aby w czasie przesłuchania małoletni nie miał kontaktu z oskarżonym/podejrzanym; przeprowadzenie przesłuchania przez specjalnie do tego przeszkolone osoby; przestrzeganie zasady jednokrotności przesłuchania; zapewnienie przez organy procesowe właściwej reprezentacji małoletniego; przygotowanie małoletniego do udziału w przesłuchaniu; pouczenie dziecka o prawach i obowiązkach w sposób dostosowany do jego wieku i stopnia rozwoju; zapewnienie udziału w przesłuchaniu biegłego psychologa, który ma doświadczenie w pracy z dziećmi i jest odpowiednio przeszkolony do udziału w tak istotnej czynności, jaką jest przesłuchanie małolet-

⁸ Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW (Dz.U. UE 315/57).

⁹ Konwencja Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych sporządzona w Lanzarote 25 października 2007 r. (Dz.U., poz. 608).

¹⁰ M. Goetz, *Wtórna wiktyimizacja*, „Niebieska linia” 2012, nr 3, <https://www.niebieskalinia.pl/pismo/wydania/dostepne-artykuly/5093-wtorna-wiktyimizacja> (data dostępu: 30.06.2020); J. Konaszewska, *Dziecko jako świadek w postępowaniu karnym. Postawy i doświadczenia sędziów i prokuratorów*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2007, nr 6 (3), s. 59–72.

¹¹ Standardy wyposażenia przyjaznych pokoi przesłuchań dzieci zostały wskazane w broszurze: *Jak zorganizować i wyposażyć Przyjazny Pokój Przesłuchań Dzieci*, wydanej przez Fundację Dajemy Dzieciom Siłę, <https://www.arch.ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/przeciwdzialanie-przemocy-wobec-dzieci/przyjazne-przesluchanie-dziecka/> (data dostępu: 30.06.2020).

nego, a sędziowie oraz inne osoby biorące udział w przesłuchaniu nie będą podchodziły do małoletniego jako niewiarygodnego świadka i będą go traktowały z szacunkiem mając świadomość, że sam udział w przesłuchaniu jest dla nich bardzo stresujący, a niewłaściwe postępowanie może pogłębić ich traumę, której doznały na skutek przestępstwa, którego doświadczyły lub którego były świadkiem¹². Natomiast do grupy środków zapewniających ochronę przed wtórną wiktymizacją małoletniego, który jest przesłuchiwany na zasadach ogólnych, można zaliczyć: przygotowanie małoletniego do udziału w przesłuchaniu połączone z pokazaniem mu sali rozpraw i wyjaśnieniem roli poszczególnych uczestników procesu, odpowiedni stosunek do małoletniego sędziów, prokuratorów, pełnomocników i obrońców, zadawanie mu pytań w sposób adekwatny do jego wieku i stopnia rozwoju, traktowanie go z szacunkiem i niepodważanie jego słów z nastawieniem, że jest on świadkiem niewiarygodnym, pouczenie małoletniego o przysługujących mu prawach w sposób adekwatny do wieku i stopnia rozwoju, usunięcie oskarżonego w sali rozpraw, jeżeli jego nieobecność mogłaby uniemożliwić dziecku swobodne złożenie zeznań¹³.

Prawo małoletniego świadka do przygotowania się do udziału w przesłuchaniu – tak jak prawo do ochrony przed wtórną wiktymizacją – nie zostało wskazane w Kodeksie postępowania karnego, lecz wynika z przepisu § 4.1. rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 18 grudnia 2013 r. w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a–185c Kodeksu postępowania karnego¹⁴, zgodnie z którym przed rozpoczęciem przesłuchania biegły psycholog przeprowadza ze świadkiem wstępną rozmowę w celu obniżenia lęku i niepokoju. Ponadto prawo to małoletnim świadkom oraz pokrzywdzonym przyznają także Wytyczne dotyczące wymiaru sprawiedliwości w sprawach, w których ofiarami lub świadkami przestępstwa są dzieci¹⁵ oraz art. 9 dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z 25 października 2012 r. ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca

¹² K. Osiak, *Prawa i obowiązki małoletniego pokrzywdzonego, które przysługują mu podczas przesłuchania w trybie art. 185a Kodeksu postępowania karnego*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2016 t. 15, nr 4, s. 98; eadem, *Kryminalistyczno-procesowe aspekty przesłuchania w trybie art. 185a k.p.k.*, Prokuratura i Prawo” 2018, nr 6, s. 137–156; <https://www.arch.ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/przeciwdzialanie-przemocy-wobec-dzieci/przyjazne-przesluchanie-dziecka/> (data dostępu: 30.06.2020).

¹³ J. Zmarzlik, *Przygotowanie dziecka do uczestnictwa w przesłuchaniu*, [w:] M. Sajkowska (red.), *Przyjazne przesłuchanie dziecka*, Warszawa 2007, s. 58–79.

¹⁴ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18 grudnia 2013 r. w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a–185c Kodeksu postępowania karnego (Dz.U. z 2013 r., poz. 1642).

¹⁵ Aneks do Rezolucji Rady Gospodarczej i Społecznej ONZ nr 2005/20 (*Wytyczne dotyczące postępowania w sprawach karnych z udziałem dzieci*), przyjętej 22 lipca 2005 r.

decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW¹⁶. Według wyżej wskazanych aktów prawnych małoletni, który uczestniczy w postępowaniu karnym, ma prawo do uzyskania specjalistycznej pomocy polegającej na rozwijaniu i wdrażaniu środków ułatwiających dzieciom składanie zeznań, pomoc w komunikowaniu się i uzyskaniu informacji o czynnościach procesowych, w których ma uczestniczyć. Celem przygotowania małoletniego do przesłuchania jest zwiększenie jego zdolności do udzielenia konkretnych, precyzyjnych oraz wyczerpujących wypowiedzi dotyczących przeżytych zdarzeń oraz zwiększenie prawdopodobieństwa, że dziecko będzie postrzegane przez przesłuchującego jako wiarygodny świadek. Ponadto, jako cel przygotowania, wskazuje się także złagodzenie mogących się pojawić negatywnych skutków związanych z udziałem w tej czynności procesowej oraz pomoc w osiągnięciu emocjonalnej i psychicznej gotowości na to doświadczenie¹⁷. Należy podkreślić, że przygotowanie małoletniego do przesłuchania nie może być w żaden sposób utożsamiane z wyuczeniem go gotowego scenariusza przesłuchania oraz określonych kwestii. Osoba, która przygotowuje małoletniego do przesłuchania, nie może poprawiać słownictwa i stylistyki dziecka, a także wpływać na treść jego zeznań, w przeciwnym razie małoletni stałby się świadkiem niewiarygodnym¹⁸.

Prawo małoletniego do przygotowania go do udziału w przesłuchaniu powinno być realizowane poprzez edukację oraz wsparcie psychologiczne. Podczas edukacji małoletni dowiaduje się m.in. czym jest przesłuchanie, w jakim celu się je przeprowadza, kto będzie obecny podczas przesłuchania oraz gdzie to przesłuchanie odbędzie się. Ponadto małoletniemu powinny zostać wytłumaczone przysługujące mu prawa podczas przesłuchania, rola sędziego, prokuratora, biegłego psychologa, adwokata lub radcy prawnego. W przypadku małych dzieci, które nie ukończyły 8 lat, w ramach przygotowania powinno zostać wykonane ćwiczenia, które wyjaśnią w sposób dostosowany do ich wieku oraz stopnia rozwoju, że jeżeli nie pamiętają określonych faktów lub na dany temat nic nie wiedzą, aby nie bały się tego przyznać. Jest to uzasadnione faktem, że małoletni w takim wieku mają skłonności do konfabulacji oraz zgadywania odpowiedzi, gdyż trudno jest im się przyznać, że czegoś nie wiedzą, nie pamiętają lub nie rozumieją¹⁹. Ponadto małoletniemu powinno zostać pokazane miejsce, w którym odbędzie się przesłuchanie. W postępowaniu przygotowawczym miejscem przesłuchania małoletniego jest komisariat Policji lub prokuratura (w przypadku przesłuchania w trybie zwyczajnym) albo przyjazny

¹⁶ Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z 25 października 2012 r. ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW (Dz. Urz. L 315/57).

¹⁷ J. Zmarzlik, *Przygotowanie dziecka do...*, s. 58–79.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ A. Gadomska, *Przygotowanie do przesłuchania małoletniej ofiary w charakterze świadka*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 7–8, s. 181–197.

pokój przesłuchań dzieci (w przypadku przesłuchania w trybie ochronnym)²⁰. Podczas tej czynności należy wyjaśnić dziecku, że w pokoju przesłuchań będzie ono składało zeznania w obecności sędziego i biegłego psychologa, ale może tam również przebywać rodzic małoletniego lub inna bliska mu osoba²¹. Przebieg przesłuchania w trybie ochronnym jest rejestrowany, wobec tego konieczne trzeba wyjaśnić małoletniemu, dlaczego w tym pomieszczeniu znajdują się kamery i mikrofony oraz zapewnić, że nagranie będzie odtwarzane jedynie na rozprawie, ale nie ukaże się w telewizji ani Internecie. Jeżeli małoletni ma zostać przesłuchany na rozprawie, powinno się mu pokazać salę rozpraw, charakterystykę togi sędziego, ławników, prokuratora, adwokata i radcy prawnego i wyjaśnić rolę oraz sposób usadzenia osób, które przebywają na sali rozpraw. W sytuacji, gdy nie będzie możliwości pokazania małoletniemu sali rozpraw, osoba, która przygotowuje go do przesłuchania może posłużyć się makietą, obrazkami lub zdjęciami sali sądowej, a w przypadku nastolatków można zaaranżować symulację rozprawy²². Drugi etap przygotowania małoletniego do przesłuchania to wsparcie psychologiczne. Jego celem jest uświadomienie dziecku, że jest ono kompetentnym świadkiem, gdyż to, co wie, tylko ono wie i to czyni go najlepszym ekspertem. Dzieci ze szkoły są nauczone, że odpowiadając na pytanie „nie wiem” lub „nie pamiętam” się ośmieszają. Sytuacja świadka jest zupełnie inna i ma on prawo, a nawet obowiązek powiedzieć, że czegoś nie wie lub nie pamięta, jeżeli rzeczywistości tak jest²³.

W literaturze wskazuje się, że osobami, które mogą przygotować małoletniego do udziału w przesłuchaniu są: specjalista psycholog, który zawodowo zajmuje się pomocą dzieciom-ofiarom przestępstwa w przystosowanym do udzielania takiej pomocy ośrodku, psycholog pracujący z dzieckiem terapeutycznie, który włączy przygotowanie do przesłuchania w proces terapii, biegły psycholog towarzyszący dziecku podczas przesłuchania, wolontariusz – opiekun dziecka ofiary przestępstwa, rodzic lub opiekun, a także kurator procesowy dla małoletniego pokrzywdzonego, ustanawiany w sytuacji, gdy rodzic nie może reprezentować swojego dziecka, gdyż sprawcą przestępstwa jest drugi rodzic lub małżonek rodzica²⁴ (art. 51 § 2 k.p.k. w zw. z art. 99 § 1 i 2 k.r.o.²⁵).

²⁰ K. Osiak, *Prawa i obowiązki małoletniego...*, s. 87–104.

²¹ J. Żylińska, *Obecność osoby wymienionej w art. 51 § 2 k.p.k. przy przesłuchaniu małoletniego pokrzywdzonego przestępstwem przeciwko wolności seksualnej i obyczajności a swoboda wypowiedzi*, „Państwo i Prawo” 2019, nr 12, s. 112–127.

²² J. Zmarzlik, *Przygotowanie dziecka do uczestnictwa w przesłuchaniu*, [w:] M. Sajkowska (red.), *Dziecko wykorzystywane seksualnie. Diagnoza, interwencja, pomoc psychologiczna*, Warszawa 2010, s. 58–79.

²³ A. Budzyńska, *Diagnoza psychologiczna wykorzystywania seksualnego dzieci*, [w:] M. Sajkowska (red.), op. cit., s. 21–47.

²⁴ K. Osiak, *Przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego...*, s. 125–140; J. Zmarzlik, *Przygotowanie dziecka...*, s. 58–79.

²⁵ Ustawa z 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 2086), dalej jako k.r.o.

W 2018 r. w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości zostały przeprowadzone badania aktowe, ukierunkowane na kwestie trybu przesłuchania małoletniego, liczby ich przesłuchań, miejsca przesłuchania, sposobu utrwalania przesłuchania oraz przebiegu czynności przesłuchania. Badaniem zostało objętych 151 akt spraw karnych z art. 207 Kodeksu karnego, zakończonych prawomocnie na etapie postępowania sądowego²⁶. Przeprowadzone badania pozwoliły na wyszczególnienie złych praktyk organów wymiaru sprawiedliwości podczas przesłuchania małoletnich pokrzywdzonych. Z badań wynika, że część przesłuchujących małoletniego sędziów nie potrafiło pouczyć dzieci o przysługujących im prawach. Dyktowali oni treść przepisów bądź zwracali się do małoletnich w niezrozumiały dla nich sposób. Zdarzały się sytuacje, że przesłuchujący zapominali o pouczeniu. Sędziowie pozwalali, aby w pokoju przesłuchań przebywał protokolant, któremu dyktowali treść protokołu jednocześnie przesłuchując małoletniego. To bardzo utrudniało przesłuchanie, a na nagraniach często wyraźniej było słuchać stukanie w klawisze klawiatury niż słowa małoletniego. Ponadto organy prowadzące postępowanie karne nie zwracały uwagi na to, aby zagwarantować małoletniemu właściwą reprezentację podczas przesłuchania. Zdarzały się przypadki, że kurator procesowy został ustanowiony jedynie na kilka dni po czynności z udziałem dziecka bądź kilka dni przed tą czynnością, ale nikt nie informował kuratora procesowego o przesłuchaniu jego podopiecznego. Odnotowano również przypadek, w którym małoletnim odczytywano złożone uprzednio przez nich zeznania w trybie ochronnym. Sędziowie w przypadku niektórych przesłuchań prezentowali poirytowanie, zdenerwowanie i zadawali pytania powodujące wtórną wiktyimizację, np. „Sędzia: Czy chcesz w tej sprawie zeznawać? Małoletni: Chyba tak. Sędzia: U mnie nie ma chyba, chcesz albo nie. (...) Sędzia: Tutaj nie ma chyba albo zachowanie taty się pogorszyło albo się nie pogorszyło”. Bardzo dużo zastrzeżeń budził wygląd przyjaznego pokoju przesłuchań, który nie był zgodny z rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości. W pokojach w niewłaściwy sposób umieszczono kamerę i nie było widać twarzy małoletniego lub zostały wyłącznie zarejestrowane plecy dziecka, twarz sędziego i bieglego psychologa. Kolory ścian oraz meble nie były właściwie dobrane. W pokojach panował bałagan, zabawki były porozrzucane, a na regałach panował nieporządek. Miejsce przesłuchania w żaden sposób nie budowało poczucia bezpieczeństwa. Niektóre pokoje przesłuchań były bardzo małe i ciasne. W niektórych pokojach był zamontowany monitor, aby sędzia mógł śledzić i korygować treść protokołu. Z przeprowadzonych badań wynikało ponadto, że w pokoju przesłuchań

²⁶ Badania aktowe zostały przeprowadzone przez M. Wielca, M. Hornę-Cieślak, P. Masłowską i opublikowane pt. *Przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego po nowelizacji Kodeksu postępowania karnego wprowadzonej ustawą z dnia 13 czerwca 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego – wyniki badań aktowych*, „Prawo w Działaniu. Sprawy Karne” 2019, nr 39, s. 69–98.

instalowano głośniki i małoletni słuchali pytań zadawanych z pokoju technicznego. Znamienna może być też sytuacja, gdy sędzia zarządził zakończenie czynności przesłuchania (małoletni był cały zapłakany i roztrzęsiony), a prokurator krzychał przez głośnik, że chciałby zadać jeszcze jedno pytanie²⁷.

Z przedstawionych wyżej wyników badań wynika, że prawa małoletniego do ochrony przed wtórną wiktymizacją oraz przygotowania do udziału w przesłuchaniu nie są rzetelnie realizowane przez organy wymiaru sprawiedliwości oraz organy ścigania, bowiem dopuszczają się one kardynalnych błędów podczas przesłuchania małoletnich. Skoro ustawodawca ciągle dokonuje zmian w przepisach, mających na celu poprawę sytuacji przesłuchiwanego i mimo tego takie błędy są popełniane, to ocenie Autorów artykułu winna jest temu edukacja (a raczej brak odpowiedniej edukacji) sędziów i prokuratorów na temat inwigilacji małoletnich pokrzywdzonych.

W celu zbadania, czy studenci prawa już na etapie studiów prawniczych biorą udział w obowiązkowych szkoleniach z zakresu przesłuchiwania małoletnich, poddaliśmy analizie oferty dydaktyczne wybranych dziewięciu wydziałów prawa największych uczelni publicznych w Polsce, zwracając szczególną uwagę na przedmioty prowadzone przez jednostki zajmujące się kryminalistyką, prawem dowodowym oraz postępowaniem karnym. Wyniki badań przedstawiono w poniższej tabeli.

Uczelnia	Przedmioty dotyczące prawa dowodowego (w tym zawierające zagadnienia dotyczące przesłuchania)	Przedmioty dotyczące jedynie przesłuchania i osobowych źródeł dowodowych	Przedmioty dotyczące jedynie przesłuchania małoletniego świadka i pokrzywdzonego
Uniwersytet Jagielloński ²⁸	Taktyka kryminalistyczna Prawne zagadnienia dowodów	–	–
Uniwersytet Warszawski ²⁹	Kryminalistyka i psychologia sądowa Prawo dowodowe Czynności dowodowe w postępowaniu karnym	Psychologia sądowa	–

²⁷ Ibidem.

²⁸ <https://kryminalistyka.wpia.uj.edu.pl/dydaktyka2> (data dostępu: 24.06.2020); <https://www.law.uj.edu.pl/kpk/strona/dydaktyka/wyklady/> (data dostępu: 25.06.2020).

²⁹ https://usosweb.uw.edu.pl/kontroler.php?action=katalog2/przedmioty/pokazPrzedmiot&prz_kod=2200-PRSIK01 (data dostępu: 27.06.2020); https://usosweb.uw.edu.pl/kontroler.php?action=katalog2/przedmioty/pokazPrzedmiot&prz_kod=2200-1S004 (data dostępu: 27.06.2020).

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu ³⁰	Kryminalistyka	–	–
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie ³¹	Prawo dowodowe	Psychologia zeznań	–
Uniwersytet Wrocławski ³²	Prawo dowodowe w amerykańskim procesie karnym	Osobowe źródła i środki dowodowe	–
Uniwersytet Łódzki ³³	Kryminologia z wiktymologią i psychologią kryminalistyczną	Psychologia zeznań	
Uniwersytet Gdański ³⁴	Prawo dowodowe Pokrzywdzony w prawie karnym Taktyka kryminalistyczna czynności dowodowych	–	–
Uniwersytet w Białymstoku ³⁵	Kryminalistyka ogólna Prawo dowodowe	–	–
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu ³⁶	Kryminalistyka Psychologia kryminalistyczna	–	–

Źródło: opracowanie własne.

³⁰ <https://prawo.amu.edu.pl/strona-glowna/jednostki-organizacyjne/katedry/laboratorium-kryminalistyki/wyklady> (data dostępu: 27.06.2020)

³¹ https://usosweb.umcs.pl/kontroler.php?_action=katalog2/przedmioty/pokazPrzedmiot&prz_kod=PA-P.164 (data dostępu: 20.06.2020); https://usosweb.umcs.pl/kontroler.php?_action=katalog2/przedmioty/pokazPrzedmiot&prz_kod=PA-P.S.72 (data dostępu: 20.06.2020).

³² https://usosweb.uni.wroc.pl/kontroler.php?_action=katalog2/przedmioty/pokazPrzedmiot&prz_kod=23-SDNP-SN3-46-PDwA (data dostępu: 25.06.2020); https://usosweb.uni.wroc.pl/kontroler.php?_action=katalog2/przedmioty/pokazPrzedmiot&prz_kod=2307-SPK-01-OZS (data dostępu: 25.06.2020).

³³ https://usosweb.uni.wroc.pl/kontroler.php?_action=katalog2/przedmioty/pokazPrzedmiot&prz_kod=2307-SPK-01-OZS (data dostępu: 25.06.2020); https://usosweb.uni.lodz.pl/kontroler.php?_action=katalog2/przedmioty/pokazPrzedmiot&prz_kod=0500-KRLWWM (data dostępu: 23.06.2020).

³⁴ https://prawo.ug.edu.pl/wydzial/struktura_wydzialu/katedry_pracownie_zaklady/katedra_prawa_karnego_procesowego_i_kryminalistyki/przedmioty (data dostępu: 24.06.2020).

³⁵ https://usosweb.uwb.edu.pl/kontroler.php?_action=katalog2/przedmioty/pokazPrzedmiot&prz_kod=370-PS5-5PSPDI (data dostępu: 25.06.2020); https://usosweb.uwb.edu.pl/kontroler.php?_action=katalog2/przedmioty/pokazPrzedmiot&prz_kod=0700-PS5-4PSPFB (data dostępu: 25.06.2020).

³⁶ <https://www.law.umk.pl/katedra-postepowania-karnego/zajecia/> (data dostępu: 26.06.2020).

Wszystkie te zajęcia łączy dobrowolność udziału w nich (najczęściej dla studentów od trzeciego do piątego roku studiów), prowadzenie w mniejszych grupach. Z przeprowadzonych przez nas badań wynika, że w ofercie wszystkich z badanych przez nas wydziałów prawa uczelni można znaleźć przedmioty dotyczące problematyki prawa dowodowego oraz kryminalistyki, które poruszają zagadnienie przesłuchania osobowych źródeł dowodowych. Jedynie cztery z przebadanych ośrodków (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Łódzki oraz Uniwersytet Wrocławski) oferują studentom przedmioty dotyczące jedynie przesłuchania i osobowych źródeł dowodowych. Natomiast żaden z wydziałów prawa nie posiada obowiązkowego przedmiotu dotyczącego jedynie problematyki przesłuchania w procesie karnym małoletniego pokrzywdzonego oraz świadka.

Powstaje wobec tego pytanie, czy w związku z tym, że nie ma przedmiotu, który dotyczy jedynie problematyki przesłuchiwanie małoletnich w procesie karnym, studenci prawa mogą nabyć wiedzę, która uświadomi im znaczenie przesłuchania małoletniego w procesie karnym oraz przygotuje do tej czynności procesowej? Ze względu na to, że problematyka przesłuchiwanie małoletnich jest złożona i zawiera w sobie nie tylko sam przebieg przesłuchania, ale także elementy psychologii dziecka, ról poszczególnych uczestników przesłuchania i wyposażenie pokoju przesłuchań, na wydziałach prawa powinny być prowadzone, chociaż fakultatywne przedmioty, ale dotyczące *sensu stricto* przesłuchania małoletnich świadków i pokrzywdzonych. Być może dzięki temu przyszli sędziowie i prokuratorzy, a także adwokaci i radcowie prawni byłiby bardziej świadomi tego, że małoletni może być wiarygodnym źródłem dowodowym, a realizacja jego praw, w tym prawa do ochrony przed wtórną wiktyimizacją i przygotowania się do udziału w przesłuchaniu, może przyczynić się do większej efektywności tej czynności dowodowej.

Natomiast z informacji podanych przez dyrektora Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury wynika, że aplikanci uczestniczą w symulacji czynności przesłuchania różnych kategorii świadków w postępowaniu karnym na etapie postępowania przygotowawczego, jak również w wykładach z zakresu kryminalistycznych aspektów przesłuchania świadka z uwzględnieniem psychologicznych aspektów wiarygodności zeznań³⁷. Z kolei program aplikacji prokuratorskiej przewiduje ćwiczenia oraz zajęcia uzupełniające z zakresu taktyki kryminalistycznej w odniesieniu do metodyki przesłuchań różnych kategorii świadków³⁸. Ponadto dyrektor Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury wskazuje, że Krajowa Szkoła Sądownictwa i Prokuratury organizuje szkolenia m.in. dla sędziów wydziałów karnych po objęciu pierwszego stanowiska w zakresie prowadzenia przesłuchań szczególnych kategorii świadków,

³⁷ Pismo Dyrektora Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury, BD-I.070.29.2017 z 27 marca 2017 r.

³⁸ Ibidem, s. 3.

takich jak małoletni. Pod znakiem zapytania stoi skuteczność szkoleń aplikantów oraz sędziów po objęciu pierwszego stanowiska, ponieważ jak pokazują badania aktowe w ramach przesłuchania popełniane są błędy mogące spowodować u małoletniego wtórną wiktyimizację.

Ponadto jak wynika z listów Rzecznika Praw Dziecka kierowanych do Prokuratora Generalnego oraz do dyrektora Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury z 29 listopada 2019 r., organy wymiaru sprawiedliwości oraz postępowania przygotowawczego nie zawsze w prawidłowy sposób czuwają nad właściwą reprezentacją małoletniego w procesie karnym poprzez nieustanawianie kuratora procesowego w celu realizacji uprawnień małoletniego także, jako strony postępowania. Brak ustanowienia kuratora dla małoletniego może mieć także znaczący wpływ na przebieg przesłuchania i jakość zeznań małoletniego. Rzecznik Praw Dziecka wskazał w swoim liście, że „z praktyki Biura Rzecznika wynika ponadto, że zdarzają się przypadki włączenia kuratora dopiero w końcowej fazie postępowania przygotowawczego niejednokrotnie już po wydaniu postanowienia o umorzeniu śledztwa albo dopiero na etapie postępowania sądowego po skierowaniu aktu oskarżenia przeciwko jednemu z rodziców. W takich wypadkach pokrzywdzone dziecko zostaje faktycznie pozbawione właściwej ochrony i reprezentacji. Kurator, który został ustanowiony tak późno, nie ma np. obiektywnej możliwości uczestniczenia w procesie gromadzenia dowodów, zwłaszcza w czynności przesłuchania małoletniego w trybie art. 185a k.p.k.”³⁹.

Podsumowując rozważania poruszone w niniejszym artykule, należy stwierdzić, że małoletniemu, który jest przesłuchiwany w procesie karnym – niezależnie od trybu przesłuchania – koniecznie trzeba zapewnić możliwość realizacji przez niego jego praw, w tym przede wszystkim prawa do ochrony przed wtórną wiktyimizacją oraz przygotowania do udziału w przesłuchaniu. Realizacja tych uprawnień wpływa na jakość zeznań składanych przez małoletniego oraz chroni go przez negatywnymi konsekwencjami tej czynności. Ponadto właściwa postawa i przygotowanie organów procesowych mogą przyczynić się do umacniania autorytetu wymiaru sprawiedliwości w oczach obywateli już od najmłodszych lat. Jednakże właściwy przebieg indagacji małoletniego, która jest jedną z najtrudniejszych czynności w postępowaniu karnym, warunkuje odpowiednie i kompleksowe przygotowanie do niej organów procesowych.

³⁹ Wystąpienie Rzecznika Praw Dziecka z 29 listopada 2019 r. do Ministra Sprawiedliwości Prokuratora Generalnego dot. reprezentacji małoletniego w postępowaniu karnym gdy podejrzanym (oskarżonym) o popełnienie przestępstwa jest jedno z rodziców (ZSR.422.2.2019.MK) oraz wystąpienie Rzecznika Praw Dziecka z 29 listopada 2019 r. do Dyrektora Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury dot. uwzględnienia w programach aplikacji sędziowskiej i prokuratorskiej oraz programach szkoleń zagadnienie dotyczącego reprezentowania małoletniego pokrzywdzonego w postępowaniu karnym (ZSR.422.2.2019.MK) – oba wystąpienia są dostępne w *Informacji o działalności Rzecznika Praw Dziecka za 2019 rok wraz z Uwagami o stanie przestrzegania praw dziecka* (druk nr 318), <https://brpd.gov.pl/sprawozdania-z-dzialalnosci/> (data dostępu: 30.06.2020).

W związku z tym edukacja na temat znaczenia przesłuchiwanie małoletnich i uwrażliwienie na sytuację, w jakiej znalazł się przesłuchiwany, powinna rozpocząć się już na etapie studiów prawniczych. Z przeprowadzonych badań wynika, że nie ma przedmiotów, które dotyczą tylko i wyłącznie przesłuchiwanie małoletnich, a te, które oscylują wokół prawa dowodowego i psychologii zeznań nie są obowiązkowe. Ponadto, mimo zapewnień dyrektora Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury, dotychczasowa edukacja aplikantów sędziowskich i prokuratorskich nie przygotowuje odpowiednio do przesłuchania, skoro w dalszym ciągu zdarzają się przypadki nieustanawiania kuratorów dla małoletnich oraz kardynalne błędy już podczas samej indagacji dziecka w procesie karnym. Autorzy niniejszego artykułu postulują, aby edukacja przyszłych sędziów i prokuratorów na temat przesłuchania dziecka, rozpoczęła się już na etapie studiów prawniczych. Na wydziałach prawa powinny być tworzone przedmioty np. Przesłuchanie małoletniego w postępowaniu karnym. W ramach części teoretycznej powinno się przedstawić studentom elementy psychologii dziecka, sposób postrzegania przez niego świata, wyjaśnić, że małoletni też może dostarczyć wartościowych zeznań, dokładnie omówić cel przyjaznego pokoju przesłuchań, prawa i obowiązki małoletniego oraz sposoby pouczenia o tych prawach w sposób dostosowanych do jego wieku i stopnia rozwoju, wszelkie kryminalistyczno-procesowe aspekty przesłuchania, rolę poszczególnych uczestników przesłuchania, zwracać uwagę na rolę kuratora procesowego dla małoletniego pokrzywdzonego oraz omówić wnikliwie przebieg przesłuchania. Może to uchronić przed koniecznością powtarzania przesłuchania tylko z powodów błędów proceduralnych. Wskazać tutaj można chociażby nieustanowienie obrońcy z urzędu na czas posiedzenia sądu. Akcentuje się, że ustanowienie obrońcy z urzędu stanowi istotny aspekt ochrony pokrzywdzonego przed wtórną wiktymizacją⁴⁰. Również do bardzo istotnych kwestii należy prawidłowe i zrozumiałe pouczenie o prawie do odmowy składania zeznań w sytuacji, gdy podejrzanym lub oskarżonym jest osoba najbliższa dla małoletniego (art. 182 § 1 k.p.k.). W ramach części praktycznej studenci powinni mieć możliwość zobaczenia przyjaznego pokoju przesłuchań, inscenizacji takiego przesłuchania oraz – jeśli będzie taka możliwość – wizyty w Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę, która od wielu lat stoi na straży realizacji gwarancji praw małoletniego w procesie karnym. Ogromną wartością byłoby dla przesłuchujących też spotkanie z praktykami psychologami, którzy wskażą na najbardziej powszechne błędy, postawy, które wydają się właściwymi, lecz utrudniającymi *de facto* efektywne przesłuchanie. Dzięki temu mogliby nauczyć się pracy z dziećmi w różnym wieku, także takimi, które nie są na tyle rozwinięte, żeby zeznawać na takich samych zasadach jak dorośli.

⁴⁰ C. Kulesza, *Komentarz do art. 185a*, [w:] K. Dudka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 398.

Wykaz literatury

- Budzyńska A., *Diagnoza psychologiczna wykorzystywania seksualnego dzieci*, [w:] M. Sajkowska (red.), *Dziecko wykorzystywane seksualnie. Diagnoza, interwencja, pomoc psychologiczna*, Warszawa 2010.
- Gadomska A., *Przygotowanie do przesłuchania małoletniej ofiary w charakterze świadka*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 7–8.
- Gadomska-Radel A., *Przesłuchanie dziecka jako ofiary i świadka przestępstwa w procesie karnym*, Warszawa 2015.
- Goetz M., *Wtórna wiktymizacja*, „Niebieska linia” 2012, nr 3.
- Grzegorzczak T., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2014.
- Konaszewska J., *Dziecko jako świadek w postępowaniu karnym. Postawy i doświadczenia sędziów i prokuratorów*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2007, nr 6 (3).
- Osiak K., *Przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego w trybie art. 185a Kodeksu Postępowania Karnego*, [w:] M. Maciąg, K. Maciąg (red.), *Wybrane prace z obszaru prawa, ekonomii i nauk społecznych*, Lublin 2018.
- Osiak K., *Prawa i obowiązki małoletniego pokrzywdzonego, które przysługują mu podczas przesłuchania w trybie art. 185a Kodeksu postępowania karnego*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2016, t. 15, nr 4.
- Osiak K., *Kryminalistyczno-procesowe aspekty przesłuchania w trybie art. 185a k.p.k.*, „Prokuratura i Prawo” 2018, nr 6.
- Wielec M., Horna-Cieślak M., Masłowska P., *Przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego po nowelizacji Kodeksu postępowania karnego wprowadzonej ustawą z dnia 13 czerwca 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego – wyniki badań aktowych*, „Prawo w Działaniu. Sprawy karne” 2019, nr 39.
- Zmarzlik J., *Przygotowanie dziecka do uczestnictwa w przesłuchaniu*, [w:] M. Sajkowska (red.), *Przyjazne przesłuchanie dziecka*, Warszawa 2007.
- Zmarzlik J., *Przygotowanie dziecka do uczestnictwa w przesłuchaniu*, [w:] M. Sajkowska (red.), *Dziecko wykorzystywane seksualnie. Diagnoza, interwencja, pomoc psychologiczna*, Warszawa 2010.
- Żylińska J., *Obecność osoby wymienionej w art. 51 § 2 k.p.k. przy przesłuchaniu małoletniego pokrzywdzonego przestępstwem przeciwko wolności seksualnej i obyczajności a swoboda wypowiedzi*, „Państwo i Prawo” 2019, nr 12.

Summary

The importance and impact of proper education of judges and prosecutors on protection in criminal proceedings of a minor's right to protection against secondary victimization and the right to prepare to attend the hearing

Key words: child, criminal trial, file research, permissions.

Minors interrogated in criminal proceedings have the right to be prepared for this procedural act and that law enforcement and judicial authorities perform their duties to protect him from secondary victimization. Unfortunately, according to the case file, despite the constant amendment to the regulations and devoting more attention to the importance of the minor's testimony in the criminal trial, the rights of the minor are still not respected, and the procedural authorities do not always deal with the interrogation of the minor. The purpose of the article is to show how important the role of proper education of judges and prosecutors on the questioning of minors is at the legal studies stage.

